
QUESTIONING THE ANTI-FAIRY TALE USING EXAMPLES FROM BOSNIAC ORAL AND WRITTEN LITERATURE

Amira Dervišević

University of Bihać, Faculty of Education, Bosnia and Herzegovina, d.amira.0106@gmail.com

Vildana Pečenković

University of Bihać, Faculty of Education, Bosnia and Herzegovina, vildana.pecenkovic@live.com

Abstract: Since the entry of postmodern literature into the literary discourse, like other prose genres, fairy tales have opened up to experimentation, from the expansion of the thematic-motive structure, the transformation of motifs to the complete destruction of the genre's fundamental determinants. In accordance with postmodern tendencies, the fairy tale also reached a stage in which it denies its own organization and testifies to the developmental path of self-contradiction. Like anti-drama or the destruction of the epic form in associative prose, the anti-fairy tale also appears. Anti-fairy tales are narratives in which the authors turn the image of the fairy tale world into a sinister, evil or infernal one, and frequent motifs are death and the transience of life. From the anti-fairy tale emanates a sense of existential threat, fear and hopelessness, and the characters are most often faced with situations from which there is no way out. Guilt, unfortunate fate or an unfortunate set of circumstances lead the heroes to their sudden end. And precisely in the ending, Jolles (1978) finds the basic difference between a fairy tale and an anti-fairy tale – the former ends happily, and the latter has a tragic ending. Examples of anti-fairy tale narratives can also be found in Hans Christian Andersen's prose *The Little Mermaid*, *The Girl with the Matches* and *The Lead Soldier*. In contemporary literature, Margaret Atwood and Angela Carter are just some of the authors who have revised the fairy tale world, playing with the genre in a postmodernist way. It is not possible to understand the texts of these authors without the correlation with the fairy tale from the oral tradition, from which they take the plot patterns, themes, motifs and characters. The term anti-fairy tale is not common in contemporary science of literature, because such narratives are usually classified into different literary types: parables, fantastic stories, satires... Awareness of the passing of time and the fear of aging is a dominant feature of contemporary culture, and these themes are introduced into the author's fairy tale most often in the form of an allegorical story. Despite this, we can recognize anti-fairytales as a genre from oral tradition to contemporary literature and examples from the Bosniac literary tradition. Using a comparative method and the method of working on the text, the paper analyzes and interprets the sayings that belong to Bosniac oral literature. These are stories in which oral tradition punishes the hero for certain actions and which have an unhappy ending. What is significant is that in the examples of anti-fairy tale, unlike fairy tale, the educational dimension dominates over the entertaining. Then, using the example of the collection *Tales from the Mysterious Forest* by the contemporary Bosniac author Rizo Džafić, the characteristics of anti-fairy tale narratives are questioned. The archetypal motifs of the fairy tale were inverted by Džafić, so instead of an optimistic ending that implies that the hero succeeds in achieving a happy life after obstacles and difficulties, an ominous picture of the world and a tragic ending are offered. The final part of each of the above-mentioned stories ends with a feeling of hopelessness, and the heroes of these stories are unhappy in the realization of love, struggle with existential questions, face the condemnation of the environment and all of them end tragically. This work aims to contribute to a better understanding of the meanings contained in examples of anti-fairy tale in Bosniac oral and written literature.

Keywords: fairy tale, anti-fairy tale, archetypal motifs...

PROPITIVANJE ANTIBAJKE NA PRIMJERIMA IZ BOŠNJAČKE USMENE I PISANE KNJIŽEVNOSTI

Amira Dervišević

Univerzitet u Bihaću, Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina, d.amira.0106@gmail.com

Vildana Pečenković

Univerzitet u Bihaću, Pedagoški fakultet, Bosna i Hercegovina, vildana.pecenkovic@live.com

Rezime: Od ulaska postmoderne u književni diskurs, poput ostalih proznih žanrova i bajke se otvaraju prema eksperimentiranju, od širenja tematsko-motivske strukture, transformacije motiva pa do potpune destrukcije temeljnih odrednica žanra. U skladu sa postmodernim tendencijama, i bajka je dospjela u fazu u kojoj negira sopstveno ustrojstvo te svjedoči o razvojnem putu samoosporavanja. Poput antidrame ili destrukcije epske forme u

asocijativnoj prozi, javlja se i antibajka. Antibajke su narativi u kojima autori obrću sliku svijeta bajke u zlokobnu, zlu ili infernalnu, a česti motivi su smrt i prolaznost života. Iz antibajke izvire osjećaj egzistencijalne ugroženosti, straha i beznađa, a likovi su najčešće suočeni sa situacijama iz kojih ne postoji izlaz. Krivnja, nesretna sudbina ili nesretni splet okolnosti vode junake ka njihovom naglom kraju. I upravo u završetku, Jolles (1978) pronalazi osnovnu razliku između bajke i antibajke – prva završava sretno, a druga ima tragičan kraj. Primjere za antibajkovite narative susrećemo još kod Hansa Christiana Andersena u prozi *Mala sirena*, *Djevojčica sa šibicama* i *Olovni vojnik*. U savremenoj književnosti, Margaret Atwood i Angela Carter samo su neke od autora koje su revizionistički obrnule svijet bajke postmodernistički se poigravajući žanrom. Tekstove ovih autorica nije moguće razumjeti bez suodnosa s bajkom iz usmene tradicije iz koje preuzimaju sižejne obrasce, teme, motive i likove. Termin antibajka nije čest u savremenoj nauci o književnosti, jer se takvi narativi najčešće svrstavaju u različite književne vrste: parabole, fantastične priče, satire... Svijest o prolaznosti vremena i strah od starenja dominantna je odlika savremene kulture, a ove se teme u autorsku bajku useljavaju najčešće u obliku alegorijske priče. Uprkos tome, antibajke kao vrstu prepoznajemo od usmene tradicije pa do savremene književnosti i na primjerima iz bošnjačke književne tradicije. U radu se najprije, komparativnom i metodom rada na tekstu, analiziraju i interpretiraju kazivanja koja pripadaju bošnjačkoj usmenoj književnosti. Radi se o pričama u kojima usmena tradicija kažnjava junaka zbog određenih postupaka i koje imaju nesretan kraj. Ono što je znakovito jeste da u primjerima antibajke, za razliku od bajke, poučna dimenzija dominira nad zabavnom. Potom se na primjeru zbirke *Priče iz Tajanstvene šume* savremenog bošnjačkog autora Rize Džafića propituju odlike antibajkovitih narativa. Arhetipske motive bajke Džafić je invertirao pa se umjesto optimističnog kraja koji podrazumijeva da junak nakon prepreka i poteškoća uspije da ostvari sretan život, nudi zlokobna slika svijeta i tragičan kraj. Završni dio svake od navedenih priča završava osjećajem beznađe, a junaci ovih priča nesretni su u ostvarenju ljubavi, bore se sa egzistencijalnim pitanjima, suočavaju sa osudom okoline i redom skončaju tragično. Ovim radom želi se pridonijeti boljem razumijevanju značenja koje sadržavaju primjeri antibajke u bošnjačkoj usmenoj i pisanoj književnosti.

Cljučne riječi: bajka, antibajka, arhetipski motivi

1. UVOD

Optimistična slika budućnosti i sretan završetak, jedno je od obilježja koje bajku čine onim što ona u suštini jeste. No, još od najranije zabilježenih bajki pa sve do danas, mogu se pročitati primjeri u kojima bajka odstupa od svojih osnovnih obilježja. U radu će se predstaviti osnovna poetička obilježja bajke, a zatim definirati pojam antibajke, kao književnoteorijskog pojma novijeg datuma koji još uvijek nije dovoljno zastupljen u nauci o književnosti. U predstavljanju poetičkih osobina usmene bajke u ovom radu polazi se od istraživanja Maxa Luthija, Snežane Samardžije i Seada Šemsovića. Nesumnjivo je da je tokom vremena bajka iz usmenog oblika prelazila u pisani i obratno. Kao i svaka prozna vrsta usmene književnosti i bajke su se kroz historiju mijenjale, a svaka promjena bila je odraz prilika i vremena u kojima se pričala i prenosila. Od vremena Charlesa Perraulta, kada iz usmene tradicije započinje život u umjetničkoj književnosti, bajka se sve više udaljava od narodne i započinje novu eru na evropskom ali i širem prostoru. Njenom razvoju doprinose priče braće Grimm ali i Hansa Christiana Andersena u XVIII i XIX stoljeću, kada se ustoličava kao dominantan žanr u književnosti za djecu. U savremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti bajka je i danas vrlo aktualna u književnosti za djecu, bilo da se radi o klasičnim bajkama ili modernim bajkama koje stvaraju savremeni autori. Bajke savremenih autora su se umnogome približile fantastici te postale hibridni žanr koji se istovremeno može nazvati bajkama, ali i fantastičnim te alegorijskim pričama (Pečenković 2022: 30). No, bilo da pripadaju alegorijskim pričama ili fantastici, pripovijesti koje i danas svrstavamo u kategoriju bajki, uvijek baštine neke elemente iz perioda usmenosti. Nekad su to formulativni početak i kraj, negdje simbolika brojeva, funkcije junaka, pojava fantastike ili čudesnosti, negdje motivi koji su od najstarijih vremena do danas ostali isti, ali u različitom kontekstu upotrijebljeni – izgubili su svoje prvobitno značenje i dobili novo u novim okolnostima. Grozdana Olujić, srpska književnica i antologičarka, jedna od najpoznatijih autorica bajki XX stoljeća, smatra da bi se inovirala bajka nije dovoljna samo promjena naziva junaka, nego je neophodan jedan drugačiji, metaforičniji jezik, promjena simbola, ugla gledanja na svijet, uvođenje novih junaka, novih tema, pa da se bajka sama od sebe presloži, uđe u nove oblike, nova značenja, a ipak, zadržavajući sve svoje ranije atribute: čarovitost, maštovitost, dinamičnu sukcesivnost slika i događaja. „Međutim, činjenica da je autorska bajka dospela i u tačku u kojoj negira sopstveno ustrojstvo (tzv. antibajka, apsurdna ili zlokobna bajka) svedoči o razvojnom putu i samoosporavanju karakterističnom za savremenu književnost uopšte (antidrama, destrukcija epske forme u asocijativnoj prozi)“ (Opačić 2011: 16-17). Kao suprotnost bajkovitim narativima, javlja se i antibajka – priča sa fantastičnim i čudesnim elementima, za koju Opačić (2011: 224) smatra da je najekstremniji vid izvrtanja bajkovnog žanra proistekao iz osećanja apsurdna.

2. MATERIJAL I METODE

Kako umjetnička bajka korijene vuče iz usmene tradicije, svrha studije je istražiti postoje li u bošnjačkoj usmenoj književnosti primjeri antibajke i kakva je njihova funkcija, te kako savremeni autori invertiraju elemente bajke u narativno tkivo i koja su osnovna obilježja antibajke u savremenoj književnosti. Također, istražile smo i na koji način je bajka i narativ o bajkama doživio radikalne promjene u XXI stoljeću. Koristile smo se metodom interpretacije i komparativnim pristupom kako bismo uporedile elemente bajke i antibajke na konkretnom primjeru. Kao materijal za kvalitativnu studiju uzete su zbirke iz usmene i umjetničke bošnjačke književnosti: rukopisna zbirka usmenih umotvorina sakupljača Hamdije Mulića i zbirka *Priče iz tajanstvene šume* autora Rize Džafića.

3. REZULTATI

Rukopisna zbirka učitelja, etnografa i pisca za djecu Hamdije Mulića nastala je za vrijeme Mulićevog učiteljavanja u Hrasnici nedaleko od Sarajeva s početka XX stoljeća (up. Dervišević 2006). U zbirci je šest priča koje imaju osobine bajke, a jedna od njih zbog svog tragičnog kraja može se posmatrati kao antibajka. Radi se o kazivanju pod naslovom *Našo je, šta je tražio* u čijem je središtu lijeni junak. U potrazi za čarobnim starcem Hazreti Hrzulom koji će mu ispuniti želje i učiniti ga sretnim, besposlenjak sreće najprije ribu, zatim prerusenu caricu i naposljetku handžiju koji ga mole da i za njih upita za savjet. Nakon nekog vremena junak sreće starca koji mu daje četiri savjeta. Njemu namijenjen glasio je „ako umio, valjaće ti“, carici „nek se uda kog prvo bilo“, handžiji da izbije zid u jednoj sobi jer je u njemu čup pun dukata, a ribi da pojede magarca pa će „izbiti di želi“. Međutim, čini se da su svi savjeti upućeni njemu jer je imao priiku da se oženi sa caricom, da podijeli dukate sa handžijom i bude sretan. Na kraju kazivanja glavni lik dođe do velike ribe i prenese joj riječi Hazreti Hrzula a ona odmah poslušava savjet odnosno pojede besposlenjaka jer nije mogla naći boljeg magarca od njega. Dakle, usmena tradicija ovakvim tragičnim krajem kažnjava pojedinca koji je propuštao životne prilike. Stil usmene bajke prepoznaje se u sljedećim osobinama: uvodnom motivacijom, višestrukim ponavljanjem epizoda, formativnim završecima epizoda. Propitivanje osobina bajke na primjeru iz Mulićeve zbirke pokazalo je da je u više navrata narušena jednodimenzionalnost kazivanja. Osim toga pripovjedač premrežava priču metatekstualnim iskazima kojima komentira postupke glavnog lika. Može se zaključiti da sadržaj ove priče odnosno njen tragični završetak ono je što čini kazivanje anti-bajkom jer bez obzira što je junak bio lijen i nije iskoristio prilike koje su mu se nudile nepravedno je što je kažnjen smrću.

Antibajku smo pronašli i u bošnjačkoj pisanoj književnosti. Književnik i teoretičar Rizo Džafić, objavio je zbirku *Priče iz Tajanstvene šume* (2021) u kojoj se nalaze primjeri antibajkovitih narativa. Zbirka donosi jedanaest priča, od kojih je naslovna okvirna i u sebi sadrži još tri različite bajkovite novele. U prvoj priči *Čuda iz Tajanstvene šume*, pripovjedač nas uvodi u svijet mještana sela Kamenica u čijoj blizini se nalazi Tajanstvena šuma, izvor „čuda o kojima su u Kamenici godinama pričali“ (Džafić 2021: 5). Od usmene bajke autor preuzima osnovne strukturne elemente, počevši od formativnog početka (”Bila u Kamenici djevojka, toliko lijepa da se o njoj u okolnim selima i na prelima pričalo”), depersonaliziranih junaka (”U Kamenici su živjeli jedna djevojka i jedan momak. Bili su vedri i veseli, nasmijani i razgovorni, samo se nikad nisu družili sa ostalim djevojkama i momcima...”), neodređenog hronotopa bajke (nekada davno, u jednom selu...), postojanje svijeta fantastike (Tajanstvena šuma kao središte fantastičnog svijeta), čarobni predmeti i pretvaranje...

No, za razliku od bajki iz usmene tradicije koje anticipiraju sretan kraj, Džafićeve priče završavaju kao antibajke ili zlokobne bajke. Na taj način su, smatra Opačić (2011: 29) arhetipski motivi bajke invertovani, pa se umjesto optimističkog završetka, koji podrazumijeva da junak nakon svih poteškoća i prepreka sa kojima se suočava na svom putu uspije da ostvari sretan život, nudi zlokobna slika svijeta, suprotna logici bajke.

U priči *Muzafer i Nura*, glavnom junaku Muzaferu, zbog njegove rapsusnosti umire majka – nesretnoj starici je puklo srce. Nakon što je starica pokopana, ona se javlja sinu u snu i pokušava da ga vrati na pravi put. No, Muzafer nije poslušao majku, nego nastavio po starom. Oženio je ljepoticu Nuru i oboje su nestali iz sela. Nakon 50 godina vraća se Muzafer u selo, sam i star i počne saditi suncokrete. Preplašise se seljani neobične biljke te odoše kod učenjaka da ih izbavi nesreće. Ovaj ih posavjetova da ukradu sjeme suncokreta i bace ga u vrelo usred Tajanstvene šume, ali ih pritom niko ne smije vidjeti. Tako su i učinili, no na putu su susreli mladića i djevojku te ih ubiju kako bi sakrili zločin i bace ih zajedno sa sjemenkama u vrelo. Iste noći umro je i stari Muzafer. Ko su bili mladić i djevojka, saznajemo u istoimenoj priči koja je nastavlja u zbirci i u kojoj se pripovjeda o nesretnoj sudbini glavnih junaka. Upravo ovakve priče sa zatvorenom slikom svijeta, u kojima se pojedinac osjeća uplašen pred dominantnim zlom, nemoćan da mu se suprotstavi, nazivaju se antibajke ili zlokobne bajke. Umjesto da „anticipiraju srećan kraj, ti motivi nude osećaj predstojeće katastrofe. Životna radost uništena je neumitnom usamljenošću ili smrću“ (Opačić 2011: 29).

Ovo su samo neki od primjera tragičnih završetaka koji se mogu pročitati u zbirci *Priče iz tajanstvene šume*. Za razliku od bajke iz usmene tradicije u kojoj junaci bivaju nagrađeni za dobro djelo, dočekaju pravdu i sretan završetak, u Džafićevim pričama, junaci su spremni prihvatiti tragičnu sudbinu i ne vjeruju da se ista može izbjeći

njihovim djelovanjem. Krivnja, nesretna sudbina ili nesretni splet okolnosti vode junake ka njihovom konačnom kraju. A upravo u kraju, Jolles je pronašao osnovnu razliku između bajke i antibajke – prva završava sretno, a druga ima tragičan kraj. Džafićevi junaci skončaju, kako je to Jolles opisao, baš kao junaci antibajke: „neki dječak baštini manje od svoje braće, manji je, gluplji od svoje okoline; djecu siromašni roditelji napuštaju ili ih maćeha i očuh zapostavljaju; mladoženja se rastaje od prave nevjeste, ljudi dospijevaju pod moć zlođuha...“ (Jolles 1978: 172). U studiji *Jednostavni oblici* ovaj autor akcent stavlja na pojam *tragičnost*, naglašavajući da je tragičnost “opreka između svijeta što smo ga osjetili naivno nečudorednim i naših naivno etičkih zahtjeva upućenih zbivanju” (Jolles 1978: 171). Antibajku kao oblik potisnulo je stapanje bajke s umjetničkim oblicima te prevladavanje jednostrano djelatnoga oblika bajke sa sretnim završetkom. Upravo ovaj postupak mogao se primijetiti tokom propitivanja Džafićevih bajki.

4. DISKUSIJA

U ovom dijelu rada predstavljene su teorijske postavke istraživača usmene i pisane književnosti o pojmovima bajka i antibajka koje su važne za istraživanje primjera iz bošnjačke književnosti. Za Maxa Luthija (1994), osobine bajke su: jednodimenzionalnost, nedostatak dubinske perspektive, apstraktni i izolirajući stil te sublimirani odraz svijeta. Jednodimenzionalnost bajke prepoznaje se u spajanju dimenzija natprirodnog i prirodnog. U bajkama junaci priča sa čudesnim bićima komuniciraju kao sa pojavama koje pripadaju istom svijetu. Kako je sve u jednoj dimenziji ljudi sa čarobnim životinjama razgovaraju i primaju darove a pri tome ne pokazuju čuđenje ili strah. Nedostatak dubinske perspektive ogleda se pored oblikovanja prostora i u načinu izgradnje likova. Oni su u bajkama „bestelesne figure, bez unutrašnjeg života, bez okruženja; nedostaje im veza sa prošlošću i sa budućnošću, sa vremenom uopšte“ (Liti 1994: 16). Za postojanje apstraktnog stila potrebna je jednostrukost radnje i njena višedjelnost. Apstraktni stil se zrcali u načinu oblikovanja svijeta bajke, u kompoziciji i likovima. Za usmenu bajku su važnu brojevu 1, 3, 7, 11; formulativni početak i kraj; kontrasti (lijepo–ružno). Za Luthija je čudo vrhunac apstraktnog stila bajke. Apstraktni izolirajući stil bajke uključuje motive različitog porijekla i transformira ih. U ovom procesu „gubi se konkretnost i realnost, dubina veza i osećanja, nijanse i ozbiljnost sadržaja. Dobija se međutim, određenost i jasnoća forme“. Gubljenje navedenog istovremeno je i sublimacija jer „svi elementi postaju čisti, laki, prozirni i lako se uklapaju u zajedničku igru u kojoj prepoznajemo sve bitne motive ljudske egzistencije“ (Liti 1994: 75).

O usmenim bajkama pisala je Snežana Samardžija za koju su bajke – priče razvijene kompozicije koje su građene od niza epizoda koje ne moraju biti uzročno-posljedično vezane. Bajke su „smeštene u daleku prošlost i apstraktne predele, radnja je specifična po udelu elemenata fantastike, koja obuhvata i hronotop i likove“ (Samardžija 2021: 129). Privlači pažnju da su junaci bajke maksimalno tipizirani bez obzira da li pripadaju čudesnim prostorima ili su bliski sredini u kojoj se ove priče kazuju. Glavni junak je uvijek je pojedinac kojem je dopušteno da prevazilazi granice među svjetovima, da se sukobljava sa čudesnim i stvarnim protivnicima, stiče čarobne predmete i zadobija čudesne sposobnosti. Prema Samardžiji u kategoriji likova ogleda se jednodimenzionalnost bajke. Naime, tipiziranost junaka ne zahtijeva razvijanje motivacije niti prikazivanje psiho-fizičkih osobitosti. Junak stoga prelazi ogromne udaljenosti, boravi na nebu pa potom na dnu mora, sukobljava se sa aždahama i vješticama. Što se tiče strukture bajke, ona može biti jednostavna i složena a u osnovi su postupci gradacije ili paralelizam epizoda. Naposljetku Samardžija zaključuje „nezavisno od broja i rasporeda epizoda, završetak bajke mora doneti sreću i blagostanje pozitivnim junacima“ (2021: 130).

Na temelju spoznaja do kojih su došli ovi znanstvenici može se zaključiti da su usmena bajka priča koje ima sretan završetak što bi se moglo uzeti kao jedna od karakteristika ove usmenoprozne vrste.

Što se tiče usmenih bajki zabilježenih u bošnjačkoj sredini one sa usmenim bajkama drugih tradicija dijele istu kompoziciju i stil. Dakle, osobine bajki koje su predstavili Max Luthi i Snežana Samardžija prepoznaju se i bošnjačkim bajkama. Osim toga, ove usmene priče posjeduju i međunarodno rasprostranjene motive. U vezi sa sadržajem bajki treba spomenuti da je Sead Šemsović, baveći se propitivanjem odnosa usmene i pisane bošnjačke književnosti, došao da saznanja da je da je u bošnjačkim bajkama prisutan kur'ansko-hadiski podtekst bez obzira da li se radi o pričama čija sižejna osnova pripada evropskom, orijentalnom ili niti jedno od ova dva klasifikacijska sistema (Šemsović 2021: 83). Prepoznatljivost bajke, ogleda se, dakle, u spoju zbilje i mašte, jednodimenzionalnosti, formulativnom početku i kraju, ponavljanju radnje, čudesnim pretvaranjima, stereotipizaciji likova, sukobu dobra i zla u kojem uvijek dobro pobjeđuje... (Pečenković 2020: 59). Tradicionalno, postoji pet glavnih semantičkih opozicija u bajkama: život – smrt, dobro – zlo, istiliteratura na – laž, lijepo– ružno, smisao – glupost (Levitskaya 2019: 410).

U umjetničkim bajkama i dalje pratimo radnju koja skreće ka fantastici i irealnom, ali susrećemo likove koji su ”stvarni, povezani sa životom i maštanjima suvremenog čovjeka“ (Golem 2006:11). Pojavljuje se deskripcija kao važan element naracije, opisi su potpuniji i sadržajni a postupci likova motiviraniji i vođeni logikom i razumom, a

ne samo srcem i emocijama. Iako pisci bajke najveći odmak od usmenog stvaralaštva čine na planu jezika i stila oni i dalje zadržavaju elemente mita, predaja i legendi koje preoblikuju u skladu sa vremenom nastanka.

Termin antibajka ili zlokobna bajka – preuzet je iz prevoda studije Daemmricha Horsta, teoretičara i profesora Univerziteta Pennsylvania: *The Infernal Fairy Tale: Inversion of Archetypal Motifs in Modern European Literature* (Zlokobne bajke: Inverzija arhetipskih motiva u modernoj evropskoj književnosti) iz 1972. godine. Prema ovom autoru, antibajke su narativi u kojima autori obrću sliku svijeta bajke u zlokobnu, zlu ili infernalnu. Iz antibajki izvire osjećaj egzistencijalne ugroženosti, straha i beznađa. Likovi su najčešće suočeni sa situacijama iz kojih ne postoji izlaz, “postoji samo trajni gubitak ljudskog lika koji sustiže i žrtve i njihove tlačitelje (...) Čovek je u zlokobnim bajkama uplašen za svoj život, oseća se nemoćan da učini bilo šta osim da se povije pred silom” (Opačić 2011: 136).

Jedan od prvih znanstvenika koji je definirao antibajku je Andre Jolles (1874-1945). U studiji *Jednostavni oblici* on primjećuje da je za oblik bajke mjerodavno očekivanje odnosno „kako bi se u svijetu moralo zbivati“ (Jolles 1978: 170). U bajkama zbivanje odnosno tok stvari odgovara zahtjevima etike zbivanja ili naivne čudorednosti. Duhovna zaokupljenost bajke „kako bi se u svijetu moralo zbivati“ djeluje u dva pravca, U jednom ona zahvata svijet ali ga poriče kao stvarnost koja ne odgovara etici zbivanja, a u drugom pravcu ona potvrdno daje svijet u kojem se ispunjavaju zahtjevi naivne čudorednosti. Iz ove dvojako usmjerene duhovne zaokupljenosti nastaju dva oblika bajke. U jednom je tok stvari tako uređen da u potpunosti odgovara zahtjevima naivne čudorednosti a u drugom je svijet tragičnosti/antibajka ili kako je Jolles naziva tragična bajka. Kao primjere antibajke koji najbolje odražavaju svijet tragičnosti Jolles navodi povijest o dvoje kraljevske djece koja se nisu mogla sastati zbog preduboke vode te povijest o Piramu i Tizbi. Tragičan tok stvari koncentrisan je u jezičnu gestu koja glasi preduboka voda, lav, a one u sebi nose rastanak i smrt (Jolles 1978).

I definicija antibajke Cristine Bacchilege, američke teoretičarke i profesorice koja je predavala bajke i njihove prerade, folklor i književnost te kulturologiju, nagovještava također obrnuti diskurs. I ona naglašava tragične, neuvjerljive aspekte, baš kao što je to istakao i Mieder (2007: 50) u velikoj enciklopediji narodnih priča i bajki (*The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales*): “bajke i antibajke nadopunjuju kao tradicionalni i inovativni znakovi ljudskog stanja”. Međutim, uprkos kreativnom naletu tokom XX i početkom XXI stoljeća, nije bilo povratnog adekvatnog akademskog angažmana u vezi sa ovim pod/žanrom. Istraživači poput Wolfganga Meidera, Johna Pizera ili Jacka Zipesa su pisali o antibajkama ali tek sporadično, jer one nisu bile u fokusu njihovih istraživanja. Kako bi promovirali ovaj žanr i akademski istražili elemente antibajke, Univerzitet u Glazgovu 2010. godine je priredio naučni skup na temu „*Anti-Tales: The Uses of Disenchantment*“ [*Anti-priče: Korisnost razočarenja*] na kojem su učestvovali istraživači iz različitih disciplina: književnosti, historije umjetnosti, medija/filmskih studija, psihologije, kreativnog pisanja, muzike... Jedan od ciljeva simpozijuma bio je da se pojam antibajke temeljitije učvrsti u međunarodnim interdisciplinarnim studijama. Rezultat je istoimeni zbornik radova (*Anti-Tales: The Uses of Disenchantment* (2011), Edited by Calvin, David and McAra, Catriona, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle) u kojem se nalaze 22 studije istraživača koji iz različitih disciplina propituju elemente antibajke, te iste stavljaju u širi kontekst postkolonijalnih studija, feminizma, nadrealizma, crnog humora... U studiji *Poetika bajke Grozdane Olujić*, srpska teoretičarka i profesorica Zorana Opačić primjere antibajkovitih narativa analizira u korpusu Grozdane Olujić, jedne od najznačajnijih srpskih autorica bajki. No, iako su antibajke u bošnjačkoj književnosti rijetke, primjere za antibajkovite narative nalazimo u bošnjačkoj usmenoj i pisanoj književnosti.

5. ZAKLJUČAK

Antibajka je dugo postojala kao sjena tradicionalnog žanra bajke. Uobičajene aspekte i elemente bajke, antibajka ponovo promišlja, subvertira i dekonstruira kako bi predstavila alternativnu narativnu interpretaciju. Antibajka se javlja u različitim oblicima. Neki autori revidiraju i dekonstruiraju poznate narative ili pak od elemenata klasičnih bajki tvore nove priče. Dok bajke općenito definira „duh optimizma“, antibajka ne nudi takva rješenja; za svako „živjeli su srećno do kraja života“ postoji opreka: „umrli su strašnom smrću“. Antibajka je, međutim, rijetko direktna opozicija samoj tradicionalnoj formi. Junaci u antibajkama su također tipizirani i mogu posjedovati atribute heroja. Antibajka prisvaja aspekte bajkovite forme, ali od njih čini alternativnu narativnu interpretaciju. U primjeru iz usmene bošnjačke književnosti pokazalo se da je iskazivanje sadržaja u formi antibajke vodilo pojačavanju poučne komponente kazivanja, dok će u umjetničkoj književnosti elementi bajke poslužiti kao okvir za ispisivanje antibajkovitih narativa. Tokom posljednjih nekoliko decenija tradicija antibajke postaje sve popularnija i inspiracija za brojne autore. Iako antibajke obiluju savremenim elementima i popularnom kulturom, termin se sporadično koristi u znanosti i još uvijek nije dovoljno razvijen niti prepoznat u nauci o književnosti. Stoga će ovaj rad zasigurno doprinijeti prepoznavanju ovog žanra i kod ostalih južnoslavenskih autora, kod kojih antibajkoviti narativi još uvijek nisu bili predmetom teorijskog i kritičkog proučavanja.

LITERATURA

- Dervišević, A. (2006). Poetičke i stilske odlike bajki u zbirci Hamdije Mulića, *Znakovi vremena*, Vol. 9, br. 32, str. 176 – 193.
- Džafić, R. (2021). Priče iz Tajanstvene šume, Planjax d.o.o, Tešanj
- Golem, D. (2006). Mali rječnik književnoteorijskih pojmova, Profil, Zagreb
- Jolles, A. (1978). Jednostavni oblici, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Levitskaya, A. (2019). Ambivalence of Antiheroes in Modern Film Fairy Tales for Children, *Media Education (Mediaobrazovanie)*, 59 (3): 409-417.
- Liti, M. (1994). Evropska narodna bajka, Bata Orbis, Beograd
- Mieder, W. (2007). Anti-Fairy Tale, in: *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales: Volume 1, A-F*, ed. Donald Haase, Greenwood Publishing Group
- Opačić, Z. (2011). Poetika bajke Grozdane Olujić, Srpska književna zadruga, Beograd
- Pečenković, V. (2020). Revitalizacija bajke u savremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu, *Detinjstvo*, Časopis o književnosti za decu, god. XLVI, br. 2, Novi Sad, str. 58 – 69.
- Pečenković, V. (2022). Novi koncepti junaka u savremenoj bosanskohercegovačkoj bajci, *Detinjstvo*, Časopis o književnosti za decu, god. XLVII, br. 1, str. 29 – 40.
- Rukopisna zbirka Hamdije Mulića, arhiv Odsjeka za Etnologiju HAZU, Zagreb
- Samardžija, S. D. (2021). Uvod u usmenu književnost, Sezam book, Zrenjanin
- Šemsović, S. (2021). Od zvuka do znaka: intertekstualni odnosi usmeno-pisano u bošnjačkoj književnosti: (modeli i paradigme), Slovo basansko, Sarajevo
- Solar, M. (2007). Književni leksikon, Matica hrvatska, Zagreb